

2.1 પ્રસ્તાવના

2.1.1 વિનિયોગ હિસાબો પ્રત્યેક નાણાકીય વર્ષમાં સરકારે કરેલા ખર્ચના હિસાબો હોય છે જે વિનિયોગ અધિનિયમની અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ અને વિવિધ હેતુ માટે મંજૂર કરેલા મતપાત્ર અનુદાન અને બિન-મતપાત્ર વિનિયોગ સાથે સરખામણી રજુ કરે છે. આ હિસાબોમાં મૂળ અંદાજપત્રીય અંદાજો, પૂરક અનુદાનો, પરત સોંપણી અને પુનર્વિનિયોગોનું સ્પષ્ટ વર્ણન હોય છે અને વિનિયોગ અધિનિયમ દ્વારા અધિકૃત એવી વિવિધ નિર્દિષ્ટ સેવાઓ પર થયેલા વાસ્તવિક મૂડી અને મહેસૂલ ખર્ચ દર્શાવે છે. આમ, વિનિયોગ હિસાબો ભંડોળના વપરાશની સમજ પુરી પાડવા ઉપરાંત અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ પર નજર રાખે છે અને તેથી જ તે નાણાકીય હિસાબોના પૂરક બની રહે છે.

2.1.2 ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા થતું વિનિયોગ હિસાબોનું ઓડિટ એ વાત સુનિશ્ચિત કરે છે કે, વિવિધ અનુદાનો હેઠળ થયેલો ખર્ચ વિનિયોગ અધિનિયમ હેઠળ મળેલી સત્તા મુજબનો હતો તથા બંધારણની જોગવાઈ અનુસાર જે ખર્ચ બિન-મતપાત્ર થવાનો હોય તે જે તે રીતે થયો છે કે નહીં. આ ઓડિટ દરમિયાન એ પણ જોવાય છે કે જે તે ખર્ચ ધારાઓ, નિયમો, નિયમનો અને સૂચનાઓ મુજબ થયો હતો.

2.1.3 ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983 મુજબ, વિધાનસભામાં રજુ કરવા માટે આવક અને ખર્ચના અંદાજોનું વાર્ષિક પત્રક અને ખર્ચના પૂરક અંદાજો તૈયાર કરવા એ નાણા વિભાગની જવાબદારી છે. આવી તૈયારીના હેતુ માટે, નાણા વિભાગ સંબંધિત વહીવટી વિભાગ પાસેથી અંદાજોના આધાર માટેની માહિતી મેળવે છે. સંબંધિત વિભાગોના વડા, તેમના તાબા નીચેના અધિકારીઓ દ્વારા રજુ કરવામાં આવેલ માહિતીના આધારે જેના માટે તેઓ જવાબદાર છે તે અંદાજો તૈયાર કરે છે અને નિયત તારીખોએ સચિવાલયના યોગ્ય વહીવટી વિભાગને રવાના કરે છે. નાણા વિભાગ સરકાર દ્વારા મંજૂર થયેલા અંદાજોનું એકત્રિકરણ કરે છે. આ કવાયતમાં મહેસૂલનો અંદાજ બાંધવામાં અને ખર્ચની અગાઉથી ધારણા કરવી એ બન્નેમાં ખૂબ જ દૂરંદેશીની જરૂર પડે છે. અંદાજો જેમ બને એમ ચોક્કસ અને સચોટ હોવા જોઈએ. પ્રત્યેક મુદ્દાની બાબતમાં સામેલ કરવાની જોગવાઈ પાછલા વર્ષની બાકી સહિત ખરેખર જેની ચુકવણી કરવાની અપેક્ષિત છે અથવા વર્ષ દરમિયાન યોગ્ય મંજૂરીથી ખર્ચ કરવામાં આવ્યા હતા અને તે આ વર્ષને લગતી જવાબદારીઓ પૂરતું સિમિત ન હોવું જોઈએ.

2.2 વિનિયોગ હિસાબોનો સારાંશ

2018-19 દરમિયાન 108 અનુદાનો/વિનિયોગોની સામે ખરેખર ખર્ચની સ્થિતિનો સારાંશ કોઠો 2.1 માં આપ્યો છે.

કોઠો 2.1: મૂળ/પૂરક જોગવાઈઓની સામે ખરેખર ખર્ચની સ્થિતિનો સારાંશ

(₹ કરોડમાં)

ખર્ચનો પ્રકાર	મૂળ અનુદાન /વિનિયોગ	પૂરક અનુદાન/ વિનિયોગ	કુલ	ખરેખર ખર્ચ	બચત (-)/ અધિક (+)	પરત સોંપણીની રકમ	
મતપાત્ર	I મહેસૂલ	1,15,621.05	13,162.29	1,28,783.34	1,14,148.67	(-)14,634.67	17,299.24
	II મૂડી	30,564.05	2,803.99	33,368.04	28,583.73	(-)4,784.31	4,579.96
	III લોન અને પેસગીઓ	1,535.91	508.61	2,044.52	1,731.47	(-)313.05	376.74
કુલ મતપાત્ર	1,47,721.01	16,474.89	1,64,195.90	1,44,463.87	(-)19,732.03	22,255.94	
બિન-મતપાત્ર	IV મહેસૂલ	20,466.99	327.84	20,794.83	20,453.96	(-)340.87	397.39
	V મૂડી	44.10	101.30	145.40	129.83	(-)15.57	17.31
	VI જાહેર ઠાણની પરત ચૂકવણી	15,434.28	5.56	15,439.84	15,432.02	(-)7.82	0.01
કુલ બિન-મતપાત્ર	35,945.37	434.70	36,380.07	36,015.81	(-)364.26	414.71	
એકંદર કુલ	1,83,666.38	16,909.59	2,00,575.97	1,80,479.68	(-)20,096.29	22,670.65	

સ્ત્રોત: વર્ષ 2018-19 માટેના રાજ્ય સરકારના વિનિયોગ હિસાબો અને વિનિયોગ અધિનિયમ

મહેસૂલ વિભાગ હેઠળ 87 અનુદાનો અને 23 વિનિયોગો અને મૂડી વિભાગ હેઠળ 56 અનુદાનો અને નવ વિનિયોગોમાં ₹ 22,490.53 કરોડની બચતમાંથી મહેસૂલ વિભાગ હેઠળ ચાર અનુદાન અને એક વિનિયોગમાંથી ₹ 2,394.24 કરોડનો અધિક ખર્ચ બાદ કર્યા પછી પરિણામે ₹ 20,096.29 કરોડની ચોખ્ખી બચત રહેવા પામી હતી.

કોઠો 2.1 માં જોઈ શકાય છે કે ₹ 1,83,666.38 કરોડના મૂળ અંદાજોની સામે કરવામાં આવેલો ખરેખર ખર્ચ ₹ 1,80,479.68 કરોડ હતો.

2.3 નાણાકીય ઉત્તરદાયિત્વ અને અંદાજપત્રીય વ્યવસ્થાપન

2.3.1 વિનિયોગ કરતાં અધિક ખર્ચ વિનિયમિત ન કરાવવો

ભારતના બંધારણની કલમ 205 મુજબ, રાજ્ય સરકારે વિનિયોગો કરતાં થયેલ અધિક ખર્ચ રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા વિનિયમિત કરાવવો ફરજિયાત છે. આમ છતાં, પરિશિષ્ટ 2.1 ની વિગતો મુજબ, વર્ષ 2007-08 થી 2018-19 માટેનો ₹ 7,064.84 કરોડની રકમનો અધિક ખર્ચ

(મતપાત્ર) હજુ વિનિયમિત કરાવવાનો બાકી હતો. છેલ્લા ચાર વર્ષ દરમિયાન, કૃષિ, ખેડૂત કલ્યાણ અને સહકાર, શિક્ષણ, પંચાયત, ગ્રામ ગૃહ નિર્માણ અને ગ્રામ વિકાસ અને માર્ગ અને મકાન મુખ્ય કસૂરવાર વિભાગો હતા.

આ બાબત રાજ્યના એકત્રિત ભંડોળમાંથી કોઈ પણ નાણા રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા વિનિયોગ સિવાય ઉપાડી શકાશે નહીં એ બંધારણની કલમ 204 ની જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન છે. અંદાજપત્રીય અને નાણાકીય નિયંત્રણની વિકૃત પદ્ધતિ તથા તે જાહેર સંપત્તિની વ્યવસ્થાપન ને નાણાકીય અનુશાસનહીનતા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે.

ભલામણ: અધિક ખર્ચના તમામ હયાત કેસો વહેલામાં વહેલી તકે વિનિયમિત કરાવવા જરૂરી છે અને ભવિષ્યમાં, આવા બિન-મતપાત્ર ખર્ચ સંપૂર્ણ રીતે બંધ કરવા જોઈએ સિવાય કે સખત જરૂરિયાત અને આત્યંતિક કટોકટીના કેસો જેનો ખર્ચ આકસ્મિક નિધિમાંથી પુરો કરી શકાય એમ ન હોય.

2.3.2 સતત અધિક

અનુદાનની ફાઇલોની નમૂનારૂપ ચકાસણીમાં ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે ચાર જુદા જુદા અનુદાનો હેઠળની પાંચ યોજનાઓની બાબતમાં છેલ્લા ત્રણ વર્ષ (2016-19) દરમિયાન જોગવાઈ ₹ 50 કરોડ કરતાં વધારે સતત અધિક ખર્ચ થયો હતો (પરિશિષ્ટ 2.2) જે દર્શાવે છે કે અંદાજપત્રીય અંદાજોની સમીક્ષા યોગ્ય રીતે કરવામાં આવી ન હતી કારણ કે જોગવાઈઓ સતત અપૂરતી પુરવાર થઈ હતી. જુદી જુદી યોજનાઓ/હેતુઓ હેઠળ થયેલા અધિક ખર્ચના કેટલાક કિસ્સાની ચર્ચા નીચે કરવામાં આવી છે.

- “વ્યાજની આર્થિક મદદ માટે ખેડૂતોને નાણાકીય સહાય” અંગેના અનુદાન નં. 5 હેઠળ 2016-19 ના સમયગાળા દરમિયાન ₹ 2142.37 કરોડની જોગવાઈની સામે કૃષિ, ખેડૂત કલ્યાણ અને સહકાર વિભાગ દ્વારા ₹ 2,421.45 કરોડનો ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો જે ₹ 279.08 કરોડના અધિક ખર્ચમાં પરિણમ્યો હતો. 2016-17 દરમિયાન અધિક ખર્ચ માટે કોઈ કારણો આપવામાં આવ્યા ન હતા પરંતુ વિભાગે જણાવ્યું હતું કે 2017-18 દરમિયાન થયેલો અધિક ખર્ચ ગુજરાત રાજ્ય સહકારી બેંક તરફથી મળેલી વધુ દરખાસ્તોના કારણે થયો હતો. વિભાગે આગળ જણાવ્યું હતું કે પાછળના વર્ષની પડતર દરખાસ્તોનો નિકાલ કરવા માટે 2018-19 દરમિયાન વધારે ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો.
- “પંચાયત કર્મચારીઓને વચનિવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ ભથ્થા” ની યોજના હેઠળ 2016-19 દરમિયાન અનુદાન નં. 73 હેઠળ ₹ 1,588 કરોડની જોગવાઈની સામે ₹ 2,577.50 કરોડની રકમ ખર્ચવામાં આવી હતી. યોજના હેઠળ થયેલા અધિક ખર્ચ માટે વિભાગ દ્વારા કોઈ કારણો આપવામાં આવ્યા ન હતા. આના જેવા અધિક ખર્ચ પાછલા ચાર વર્ષો (2012-16) દરમિયાન પણ ધ્યાન પર આવ્યા હતા.

અંદાજપત્રીય જોગવાઈની સામે થયેલો અધિક ખર્ચ અંદાજપત્રીય અને ખર્ચના નિયંત્રણોમા ઉણપ દર્શાવે છે.

2.3.3 ફાળવણીની અગ્રતાઓ સામે વિનિયોગ

વિનિયોગ હિસાબોના ઓડિટમાં ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે 2018-19 દરમિયાન ₹ 22,490.53 કરોડની કુલ બચતમાંથી, 32 કેસોમાં દરેક કેસમાં ₹100 કરોડ અથવા વધુની બચત થઈ હતી (પરિશિષ્ટ 2.3). આ 32 કેસોમાં, ₹ 1,08,563.22 કરોડની કુલ જોગવાઈની સામે બચતો ₹ 20,797.64 કરોડ (19.16 ટકા) જેટલી હતી.

જેમાં મોટી બચતો થઈ હતી તે વિભાગો: નાણા (₹ 8,823.43 કરોડ); નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠો અને કલ્પસર (₹ 1,799.38 કરોડ); પંચાયતો, ગ્રામ્ય ગૃહ નિર્માણ અને ગ્રામ વિકાસ (₹ 1,256.08 કરોડ); સામાજિક ન્યાય અને અધિકારીતા (₹ 1,106.93 કરોડ); આદિજાતિ વિકાસ (₹ 1,499.12 કરોડ); અને શહેરી વિકાસ અને શહેરી ગૃહ નિર્માણ (₹ 1,141.51 કરોડ) હતા.

મોટી બચતો માટે વિભાગો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા વિનિયોગ હિસાબોમાં જણાવ્યા મુજબના કારણો નીચે આપ્યા છે:

કૃષિ, ખેડૂત કલ્યાણ અને સહકાર વિભાગ

- અનુદાન નં. 2 (કૃષિ-મૂડી મતપાત્ર) મુખ્ય સદર 4401-પાક ખેતી હેઠળ ₹ 100 કરોડની બચત ગ્રામ્ય માળખાકીય વિકાસ ભંડોળ યોજના અંતર્ગત બાંધકામની પ્રવૃત્તિઓમાં, આ બાબત હાઇકોર્ટમાં પડતર હોવાથી થયેલા વિલંબના કારણે થઈ હતી.
- અનુદાન નં. 4 (પશુપાલન-મહેસૂલ-મતપાત્ર) મુખ્ય સદર 2403-પશુપાલન અને 2404-ડેરી વિકાસ માં અનુક્રમે ₹ 86.05 કરોડ અને ₹ 25.21 કરોડની મોટી બચતો (i) જુદા જુદા સંવર્ગમાં ખાલી જગ્યાઓ, (ii) “ચાવીરૂપ ગામોમાં કૃત્રિમ ગર્ભાધાન કેન્દ્રો” ની યોજના હેઠળ ઓછી અરજીઓ મળવી (iii) બકરીઓના આનુવંશિક સુધાર માટેની યોજનાનું બિન-અમલીકરણ અને (iv) નાણાકીય વર્ષના અંત સુધી ડેરી વિકાસના કાર્યક્રમો માટે મંજૂરી ન મળવાના કારણે થઈ હતી.
- અનુદાન નં. 6 (મત્સ્યોદ્યોગ- મૂડી મતપાત્ર) મુખ્ય સદર-5051-બંદરો અને દીવાદાંડીઓ પરની મૂડી જોગવાઈ હેઠળ ₹ 264.05 કરોડની મોટી બચતો બારત સરકાર દ્વારા અનુદાન છુટું કરવામાં ન આવ્યું, જુદા જુદા લેન્ડિંગ સેન્ટરો ખાતે માળખાકીય અને વધારાના કામોના બિન-અમલીકરણના કારણે અને ટેન્ડર ની પ્રક્રિયા ન પૂરી કરવાને કારણે થઈ હતી.

નાણા વિભાગ

- અનુદાન નં. 19 (નાણા વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ-મહેસૂલ મતપાત્ર): નાણા વિભાગે મુખ્ય સદર 2048-ગુજરાત રાજ્ય ડૂબત ભંડોળ હેઠળની ₹ 1,200 કરોડની પૂરેપૂરી જોગવાઈની પરત સોંપણી કરી હતી કારણ કે ભારતીય રિઝર્વ બેંકની માર્ગદર્શિકા

અનુસાર ભંડોળનો કોષ, રાજ્યની બાકી નાણાકીય જવાબદારીઓના ત્રણ થી પાંચ ટકાની વચ્ચે હતો.

ઓડિટના ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે 12 માં નાણાપંચની ભલામણોના આધારે, ભારતીય રિઝર્વ બેંકે સુધારેલી માર્ગદર્શિકા બહાર પાડી હતી (સપ્ટેમ્બર 2017), જેમાં ભંડોળનો લઘુત્તમ કોષ નાણાકીય વર્ષ 2018-19 થી વધારીને રાજ્યની બાકી જવાબદારીઓના પાંચ ટકા કર્યો હતો. આના ઉપલક્ષ્યમાં, ભંડોળની બંધ સિલકમાં ₹ 223.50 કરોડની ઘટ પડી હતી. આમ, પૂરેપૂરી જોગવાઈની પરત સોંપણી યોગ્ય ન હતી. .

વધુમાં, આ અનુદાન હેઠળ, મુખ્ય સદર-2075 મોંઘવારી ભથ્થા (DA) ના દરમાં વધારાના હિસાબે જવાબદારી હેઠળ ₹ 7,000 કરોડની પૂરેપૂરી અંદાજપત્રીય જોગવાઈની નાણા વિભાગ દ્વારા પરત સોંપણી કરવામાં આવી હતી, કારણ કે જે તે વિભાગોએ પણ તેમના અંદાજપત્રીય અંદાજોમાં સમાન જોગવાઈઓ કરી હતી. નાણા વિભાગનું પગલું ગુજરાત અંદાજપત્ર મેન્યુઅલ ના ફકરા 38 માં જણાવ્યા પ્રમાણે કે આવી જોગવાઈઓ સંબંધિત વિભાગોએ તેમના અંદાજપત્રીય અંદાજોમાં કરવાની હોય છે તેની સાથે સુસંગત ન હતું.

નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠો અને કલ્પસર વિભાગ

- અનુદાન નં. 65 (નર્મદા વિકાસ યોજના-મૂડી મતપાત્ર): મુખ્ય સદર 4700-મોટી સિંચાઈ પરના મૂડા જોગવાઈ હેઠળની ₹ 1,631.23 કરોડની બચત કેન્દ્રિય પુરસ્કૃત યોજના હેઠળ ભારત સરકાર તરફથી ઓછું અનુદાન છુટું કરવાના કારણે અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંબંધિત અનુદાન ઓછું છુટું કરવાના કારણે થઈ હતી.

મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગ

- અનુદાન નં. 106 (મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ- મહેસૂલ મતપાત્ર) પ્રધાન મંત્રી માતૃ વંદના યોજના હેઠળ ભારત સરકાર તરફથી અનુદાન છુટું ન કરવાના કારણે ₹ 174.49 કરોડની બચતની પરત સોંપણી કરવામાં આવી હતી.

એ જ રીતે, કિશોરી શક્તિ યોજના હેઠળની ₹ 176.15 કરોડની બચતોની એપ્રિલ 2018 માં ભારત સરકાર દ્વારા યોજનાની માર્ગદર્શિકા અને નાણાકીય ધોરણોમાં ફેરફાર ના કારણે પરત સોંપણી કરવામાં આવી હતી. .

સંકલિત બાળ વિકાસ સેવાઓની યોજના હેઠળની ₹ 315.66 કરોડની બચત કામગીરીના હુકમો જારી ન થવા, આચારસંહિતા લાગુ હોવાના હિસાબે કીટની ખરીદી ન થવી, ખાલી જગ્યાઓ ન ભરવી અને વાર્ષિક કાર્યક્રમ અમલીકરણ પ્લાનમાં કરવામાં આવેલી કેટલીક જોગવાઈઓ મંજૂર ન થવાના કારણે થઈ હતી.

2.3.4 સતત બચતો

છેલ્લા પાંચ વર્ષ દરમિયાન 19 કેસોમાં, દરેક કેસમાં ₹100 કરોડથી અધિકની સતત બચત થઈ હતી. વિગતો કોઠો 2.2 માં દર્શાવી છે.

કોઠો 2.2: 2014-15 થી 2018-19 દરમિયાન સતત બચતો દર્શાવતા અનુદાનોની યાદી

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાનનો નંબર અને નામ	બચતની રકમ				
		2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
મહેસૂલ મતપાત્ર						
1.	2 - કૃષિ	970.60	271.57	312.69	177.72	156.40
2.	18 - પેન્શન અને અન્ય નિવૃત્તિ લાભો	560.95	304.47	1,146.63	1,658.66	357.59
3.	19 - નાણા વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ	4,222.63	3,514.15	5,717.16	8,014.65	8,204.89
4.	39 - તબીબી અને જાહેર આરોગ્ય	350.02	156.08	260.49	159.53	237.95
5.	43 - પોલીસ	143.58	216.22	145.19	150.48	370.10
6.	60 - ન્યાયતંત્ર	136.68	295.66	302.23	212.40	127.45
7.	70 - સામૂહિક વિકાસ	455.75	159.17	673.13	225.72	263.50
8.	71- ગ્રામ્ય ગૃહ નિર્માણ અને ગ્રામ વિકાસ	1,102.04	255.68	333.15	499.26	992.58
9.	79 - કુદરતી આપત્તિઓના હિસાબે રાહત	546.52	195.81	606.58	184.18	712.99
10.	95 - અનુસૂચિત જાતિ પેટા- યોજના	481.91	367.76	466.18	368.48	647.42
11.	96 - આદિજાતિ વિસ્તાર પેટા- યોજના	1,346.99	767.40	562.31	1,227.90	1,202.03
12.	102 - શહેરી વિકાસ	555.47	412.48	350.26	1,023.03	671.70
13.	106 - મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગને લગતો અન્ય ખર્ચ	392.08	235.53	539.35	671.06	833.47
નહેસૂલ- બિન-મતપાત્ર						
14.	20 - નાણા વિભાગ અને તેની સેવાઓને લગતા ઋણની પરત ચુકવણી (બિન મતપાત્ર)	453.93	332.76	117.63	437.64	260.95
મૂડી મતપાત્ર						
15.	9 - શિક્ષણ	1,583.22	484.19	233.51	344.94	351.73
16.	65 - નર્મદા વિકાસ યોજના	1,262.93	966.87	594.27	250.76	1,631.23
17.	84 -બિન-રેહણાંક મકાનો	706.08	544.60	917.26	655.39	653.34
18.	95 - અનુસૂચિત જાતિ પેટા-યોજના	232.46	264.95	334.17	260.44	220.35
19.	96 - આદિજાતિ વિસ્તાર પેટા-યોજના	255.66	501.00	646.48	275.04	297.09

સ્ત્રોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

અનુદાનની ફાઇલોની ચકાસણીમાં, ઓડિટે વધુમાં અવલોકન કર્યું હતું કે 10 અનુદાનો (પરિશિષ્ટ 2.4) હેઠળ 11 પરિયોજનાઓની બાબતમાં છેલ્લા ત્રણ વર્ષ (2016-19) દરમિયાન ₹100 કરોડથી વધારેની સતત બચત થઈ હતી જે દર્શાવે છે કે કાં તો જોગવાઈઓ વધુ પડતી હતી અથવા સરકાર વિધાનસભાની અપેક્ષાઓ પરિપૂર્ણ કરવામાં સફળ રહી ન હતી.

સતત બચતો દર્શાવતી હતી કે અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ પાછલા વર્ષોના ખર્ચને ધ્યાને લીધા વગર કરવામાં આવી હતી.

ભલામણ: નિયંત્રણ/ચૂકવણી અધિકારીઓએ ખાસ કરીને જેમાં મોટી બચતો/અધિક ધ્યાન પર આવી હતી એવા વિભાગોમાં બચતો/અધિક નિવારવા માટે મંજૂર થયેલી જોગવાઈઓની સામે ખર્ચની પ્રગતિ પર સતત અને ચાંપતી નજર રાખવી જોઈએ. તેઓએ માસિક ખર્ચ અને દેખરેખની પધ્ધતિ પરના તેમના નિયંત્રણ ને ખાસ સુદ્રઢ કરવું જોઈએ.

2.3.5 બિનજરૂરી પૂરક જોગવાઈઓ

પૂરક જોગવાઈ એ મૂળ મંજૂર થયેલી કુલ જોગવાઈમાં વધારો હોય છે અને મૂળ જોગવાઈ મેળવવામાં આવે છે એ રીતે તે મેળવવામાં આવે છે.

2018-19 દરમિયાન ચાર જુદા જુદા અનુદાનો હેઠળ ચાર કિસ્સાઓમાં એકંદરે ₹1,172.52 કરોડની પૂરક જોગવાઈ (દરેક કિસ્સામાં ₹50 કરોડ અથવા વધુ) કરીને મેળવવામાં આવી હતી જે બિનજરૂરી સાબિત થઈ હતી. કોઠો 2.3 માં આપેલી વિગતો પ્રમાણે આ ચાર કેસોમાં કરવામાં આવેલો ખર્ચ મૂળ જોગવાઈના સ્તર સુધી પણ પહોંચી શક્યો ન હતો.

કોઠો 2.3: બિનજરૂરી પુરવાર થયેલી (દરેક કેસમાં ₹50 કરોડ અથવા વધુ) પૂરક જોગવાઈ

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાન/વિનિયોગનો નંબર અને નામ	મૂળ જોગવાઈ	ખરેખર ખર્ચ	મૂળ જોગવાઈમાંથી બચત	બિનજરૂરી પૂરક જોગવાઈ
1.	39-તબીબી અને જાહેર આરોગ્ય - મહેસૂલ મતપાત્ર	5,040.39	5,005.84	34.55	203.40
2.	70-સામૂહિક વિકાસ -મહેસૂલ મતપાત્ર	2,282.28	2,210.79	71.49	192.00
3.	95- અનુસૂચિત જાતિ પેટા-યોજના - મહેસૂલ મતપાત્ર	3,892.53	3,506.03	386.50	260.92
4.	102- શહેરી વિકાસ- મહેસૂલ મતપાત્ર	8,833.42	8,677.92	155.50	516.20
કુલ		20,048.62	19,400.58	648.04	1,172.52

સ્ત્રોત: વર્ષ 2018-19 માટેના વિનિયોગ હિસાબો

2.3.6 ભંડોળનો અપૂરતો/બિનજરૂરી પુનર્વિનિયોગ

પુનર્વિનિયોગ, એક અનુદાનની અંદર જ, એક વિનિયોગનો એકમ જેમાં બચતની સંભાવના હોય તેમાંથી વધારાના ભંડોળની જરૂરિયાત હોય તેવા અન્ય એકમમાં ભંડોળની તબદીલી છે. અનુદાનો સામે છેવટે વધારો અને બચત હોય એવા ઘણા કિસ્સાઓમાં ભંડોળનો પુનર્વિનિયોગ અનુચિત સાબિત થયો હતો. એવા દરેક કિસ્સાઓ જેમાં પુનર્વિનિયોગ ₹ 50 કરોડ અથવા વધારે રકમનો છેવટે વધારો અથવા બચત થઈ હતી એવા કિસ્સાઓની વિગતો કોઠો 2.4 માં આપી છે.

કોઠો 2.4: ભંડોળોના બિનજરૂરી/અપૂરતા પુનર્વિનિયોગના પરિણામે અધિક/બચત (₹ 50 કરોડ કરતાં અધિક)

(₹ કરોડમાં)					
ક્રમાંક	અનુદાન નં..	વર્ણન	પુન:વિનિયોગ (+/-)	છેવટે અધિક	છેવટે બચત
બિન-જરૂરી પુનર્વિનિયોગ					
1	9	2203-00-001-01 TED-1 ટેકનીકલ શિક્ષણ વિભાગના વહીવટી માળખાને સુદૃઢ કરવું	57.65	-	59.20
2	20	6004-09-101-02 બહારથી સહાય મેળવતી યોજનાઓ માટે લોન	61.47	-	67.03
3	86	3054-80-001-05 મુખ્ય સદરે ભાગે પડતા ધોરણે ખર્ચના તબદીલી	11.32	-	97.17
અપૂરતો પુનર્વિનિયોગ					
4	9	2071-01-104-01 પંચાયતના પ્રાથમિક શિક્ષકોને ગ્રેજ્યુઇટી	40.00	318.76	-
5	9	2071-01-101-01 પંચાયતના પ્રાથમિક શિક્ષકોને વચનિવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ લાભો	69.80	1816.44	-
6	20	6004-09-101-01 બ્લોક લોનો	(-)61.47	-	181.60

સ્ત્રોત: વર્ષ 2018-19 માટેની વિનિયોગ હિસાબો અને અનુદાનની ફાઇલો

2.3.7 વણવપરાયેલી જોગવાઈની પરત ચૂકવણી

ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983 ના ફકરા 103 મુજબ, જ્યારે બચત થવાની શક્યતા લાગતી હોય ત્યારે ખર્ચ કરનાર વિભાગોએ અનુદાન/વિનિયોગો અથવા તેમાંનો હિસ્સો નાણા વિભાગને પરત કરવાનો હોય છે. 15 મી માર્ચ પછી મેળવેલ પૂરક અનુદાન સિવાય વહીવટી વિભાગો દ્વારા 15 મી માર્ચ બાદ પરત સોંપણી કરવામાં આવતી રકમો સ્વીકારવાપાત્ર નથી.

2.3.7.1 નોંધપાત્ર પરત સોંપણી

15 અનુદાનો હેઠળ 21 પેટા-સદરોની બાબતમાં નોંધપાત્ર પરત સોંપણી (કુલ જોગવાઈના 50 ટકા કરતા વધારે અથવા ₹ 100 કરોડ અથવા વધારે) કરવામાં આવી હતી જે મુખ્યત્વે

યોજનાઓ/કાર્યક્રમોનો અમલ ન થવો અથવા સુસ્ત અમલીકરણના હિસાબે થઇ હતી (પરિશિષ્ટ 2.5). આ 21 પેટા-સદરો હેઠળ ₹ 13,297.24 કરોડની કુલ જોગવાઈમાંથી ₹ 11,897.40 કરોડ ની પરત સોંપણી કરવામાં આવી હતી, જેમાં ₹ 8,510 કરોડ સંકળાયેલા હતા એવા ચાર પેટા-સદરોમાં થયેલી 100 ટકા પરત સોંપણી સામેલ છે. જેમણે મોટી પરત ચૂકવણી કરી હતી એ વિભાગો કૃષિ, ખેડૂત કલ્યાણ અને સહકાર; શિક્ષણ; નાણા; ગૃહ; માર્ગ અને મકાન; શહેરી વિકાસ અને શહેરી ગૃહ નિર્માણ અને સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિતા હતા.

2.3.7.2 ખરેખર બચત કરતાં અધિક પરત ચૂકવણી

206 અનુદાનો/વિનિયોગો પૈકી છ માં, પરત ચૂકવણી કરેલી રકમો (દરેક કેસમાં ₹ 100 કરોડ અથવા અધિક) ખરેખર બચત કરતાં વધારે હતી જે ચાર¹ વિભાગો દ્વારા અપૂરતુ અંદાજપત્રીય નિયંત્રણ દર્શાવે છે. આની વિગતો કોઠો 2.5 માં આપી છે.

કોઠો 2.5: ખરેખર બચત કરતાં વધારે (₹ 100 કરોડ અથવા અધિક) રકમની પરત ચૂકવણી

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાન નં..	અનુદાન/વિનિયોગ નું નામ	કુલ અનુદાન/વિનિયોગ	કુલ ખર્ચ	અધિક(+)/બચત(-)	પરત સોંપેલ રકમ	પરત સોંપણી કરેલી અધિક રકમ
1.	9	શિક્ષણ-મહેસૂલ મતપાત્ર	27,391.81	28,825.92	(+)1,434.11	447.74	447.74
2.	18	પેન્શન અને અન્ય નિવૃત્તિ લાભો - મહેસૂલ મતપાત્ર	11,327.30	10,969.71	(-)357.59	365.72	8.13
3.	20	નાણા વિભાગને લગતી ઋણના પરત ચૂકવણી અને તેના સેવા - મહેસૂલ બિન-મતપાત્ર	19,237.18	18,976.23	(-)260.95	316.58	55.63
4.	65	નર્મદા વિકાસ યોજના- મૂડી મતપાત્ર	4,955.78	3,324.55	(-)1,631.23	1,633.37	2.14
5.	66	સિંચાઈ અને જમીન સંરક્ષણ - મહેસૂલ મતપાત્ર	1,147.57	979.42	(-)168.15	185.42	17.27
6.	86	મકાન અને પુલો - મહેસૂલ મતપાત્ર	3,351.53	3,519.88	(+)168.35	134.60	134.60
		કુલ	67,411.17	66,595.71	(-)815.46	3,083.43	665.51

સ્ત્રોત: વર્ષ 2018-19 માટેના વિનિયોગ હિસાબો

¹ શિક્ષણ; નાણા; નર્મદા, જળ સંપત્તિ, પાણી પુરવઠો અને કલ્પસર; માર્ગ અને મકાન

2.3.7.3 બચતોની આંશિક પરત ચૂકવણી

પાંચ અનુદાનો/વિનિયોગોમાં, ₹ 50 કરોડથી અધિકની બચતો હતી જે પૈકી 10 ટકા કરતાં વધારેની પરત ચૂકવણી કરવામાં આવી ન હતી. આ અનુદાનો/વિનિયોગોમાં, કુલ બચતો ₹ 820.88 કરોડ હતી. આમ છતાં, માત્ર ₹ 615.59 કરોડની પરત ચૂકવણી કરવામાં આવી હતી જેથી ₹ 205.29 કરોડ (25 ટકા) બાકી રહ્યા હતા જેની કોઠો 2.6 માં સર્શાવ્યા મુજબ પરત ચૂકવણી થઈ ન હતી

કોઠો 2.6: અનુદાનો જેમા બચતો ₹ 50 કરોડ કરતાં વધારે હતી જે પૈકી 10 ટકા કરતાં વધારેની પરત ચૂકવણી કરવામાં આવી ન હતી.

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	અનુદાન નં.	અનુદાન/વિનિયોગનું નામ	બચત	પરત સોંપણી	પરત સોંપણી ન કરેલી બચત	પરત સોંપણી ન કરેલી બચતની ટકાવારી
1.	9	શિક્ષણ-મૂડી મતપાત્ર	351.73	305.45	46.28	13.16
2.	39	તબીબી અને જાહેર આરોગ્ય - મહેસૂલ મતપાત્ર	237.95	182.36	55.59	23.36
3.	40	પરિવાર કલ્યાણ - મહેસૂલ મતપાત્ર	100.94	36.21	64.73	64.13
4.	66	સિંચાઈ અને જમીન સંરક્ષણ - મૂડી મતપાત્ર	60.64	38.60	22.04	36.35
5.	78	જીલ્લા વહીવટીતંત્ર - મહેસૂલ મતપાત્ર	69.62	52.97	16.65	23.92
કુલ			820.88	615.59	205.29	25.01

સ્ત્રોત: વર્ષ 2018-19 માટેના વિનિયોગ હિસાબો અને રાજ્ય સરકારની અનુદાન ની ફાઇલો

2.4 અંદાજપત્રીય નિયંત્રણ વ્યવસ્થાની સમીક્ષા

ગુજરાત અંદાજપત્રીય નિયમાવલી, 1983 માં એવી જોગવાઈ છે કે અનુદાનનો વહીવટ સત્તાવાળા સત્તાવાળા તેમના નિયંત્રણ હેઠળના ખર્ચની પ્રગતિ પર નજર રાખવા તથા તેને મંજૂર થયેલા અનુદાન અથવા વિનિયોગની મર્યાદામાં જ રાખવા જવાબદાર છે. સત્તાવાળાઓની ફરજો અને જવાબદારીઓમાં સમયસર અને ચોક્કસપૂર્વક અદાજો તૈયાર કરવા અને એ પણ સુનિશ્ચિત કરવું કે તેમના હસ્તક મુકાયેલ અનુદાન જે હેતુ માટે ફાળવવામાં આવ્યું હોય તેના માટે જ તે વપરાય અને જો જરૂર ન હોય તો બચતની પરત સોંપણી કરે.

સત્તાવાળાઓ કેટલી હદે આ સૂચનાઓનું પાલન કરે છે તે બાબત સુનિશ્ચિત કરવા, ઓડિટે આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ હેઠળ અનુદાન નં. 39 (તબીબી અને જાહેર આરોગ્ય)

અને મહેસૂલ વિભાગ હેઠળ અનુદાન નં. 77 (વેરાની વસૂલાતનો ખર્ચ) ને લગતા વહીવટી વિભાગ/નિયંત્રણ અધિકારીઓના રેકર્ડની 2016-17 થી 2018-19 ના ત્રણ વર્ષના સમયગાળા માટે પ્રતિક ચકાસણી કરી હતી. ઓડિટ અવલોકનોની ચર્ચા હવે પછીના ફકરાઓમાં કરવામાં આવી છે.

2.4.1 અનુદાન નં. 39 ની સમીક્ષા - તબીબી અને જાહેર આરોગ્ય

2.4.1.1 અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓથી વિચલન

2016-19 દરમિયાન અનુદાન નં. 39 ના મહેસૂલી અને મૂડી સદરો હેઠળ અંદાજપત્રીય ફાળવણી અને કરવામાં આવેલો ખર્ચ કોઠો 2.7 માં આપ્યા છે.

કોઠો 2.7: અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓથી વિચલન

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ			ખર્ચ	અધિક(+)/ બચત (-)	વણવપરાયેલી જોગવાઈની ટકાવારી
	મૂળ	પૂરક	કુલ			
મહેસૂલ મતપાત્ર						
2016-17	4,528.28	164.09	4,692.37	4,431.88	(-)260.49	5.55
2017-18	4,841.38	0 ²	4,841.38	4,681.85	(-)159.53	3.30
2018-19	5,040.39	203.40	5,243.79	5,005.84	(-)237.95	4.54
મૂડી મતપાત્ર						
2016-17	1,519.84	0	1,519.84	1,218.57	(-)301.27	19.82
2017-18	1,399.12	0	1,399.12	1,334.17	(-)64.95	4.64
2018-19	1,755.04	95.99	1,851.03	1,849.21	(-)1.82	0.10

સ્ત્રોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગે મહેસૂલ સદર હેઠળ બચતો માટે ખાલી જગ્યાઓ ન ભરવી અને વર્ષ 2016-17 માટે મહેસૂલી અને મૂડી સદરો બન્ને હેઠળ નાણા વિભાગ દ્વારા મુકવામાં આવેલા કાપને કારણભૂત ગણાવ્યા હતા. વર્ષ 2017-18 અને 2018-19 માટે, મહેસૂલ અને મૂડી સદરો બન્ને હેઠળ ચયેલી બચતો જાહેર હિસાબ સમિતિ (PAC) દ્વારા નિયત કરવામાં આવેલા ધોરણો/માપદંડો ની અંદર હતા.

2.4.1.2 વણવપરાયેલા અનુદાનો

ગુજરાત અંદાજપત્ર નિયમાવલી, 1983 તેમજ અનુદાન છુટ કરતા હુકમો પણ નિયત કરે છે કે વણવપરાયેલા અનુદાનની વર્ષના અંતે સરકારને પરત ચૂકવણી કરવી જોઈએ.

² માત્ર ₹ એક હજાર

ઓડિટના ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ હેઠળના આ³ નિયંત્રણ અધિકારીઓએ દવાઓ, એમ્બ્યુલન્સો ની ખરીદી, તબીબી કોલેજો, હોસ્પિટલો, પ્રયોગશાળાઓ વગેરે નું બાંધકામ અને સુધારા કરવા માટે અમલકર્તા એજન્સીઓને 2016-19 દરમિયાન ₹ 6,994.28 કરોડ છુટા કર્યા હતા. સરકારના હિસાબમાં આની નોંધ ખર્ચ તરીકે કરવામાં આવી હતી. આમ છતાં, અમલકર્તા એજન્સીઓ દ્વારા નિયંત્રણ અધિકારીઓને આપવામાં આવેલા 22 વપરાશી પ્રમાણપત્રો (પરિશિષ્ટ 2.6) ના પ્રતિક ચકાસણીમાં એવું બહાર આવ્યું હતું કે 2012-19 દરમિયાન છુટા કરવામાં આવેલા ₹ 603.37 કરોડની સામે, માત્ર ₹ 202.96 કરોડ (34 ટકા) વાપરવામાં આવ્યા હતા જેથી ડિસેમ્બર 2019 ના અંતે અમલકર્તા એજન્સીઓ પાસે ₹ 400.41 કરોડની (66 ટકા) વણવપરાયેલી સિલક રહી હતી.

2.4.1.3 વણવપરાયેલા અનુદાનની પરત ચૂકવણીમાં વિલંબ

ઓડિટે અવલોકન કર્યું હતું કે બે કેસોમાં, નીચે ચર્ચા કર્યા મુજબ, અમલકર્તા એજન્સીઓએ વણવપરાયેલા અનુદાનો (₹ 89.24 કરોડ) નિયંત્રણ અધિકારીઓને આની પરત ચૂકવણી કરી એ પહેલાં આઠ કરતા વધારે વર્ષો માટે પોતાની પાસે રાખ્યા હતા.

- ઉદ્યાગ અને ખાણ વિભાગે પરિવાર કલ્યાણના અધિક નિયામક (આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ હેઠળના નિયંત્રણ અધિકારીઓમાંના એક) ને ઇન્ફોર્મલ સેક્ટર ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ અંતર્ગત સાધનો અને ફર્નીચરની ખરીદી સહિત શહેરી વિસ્તારમાં 134 શહેરી આરોગ્ય કેન્દ્રો અને 718 શહેરી આરોગ્ય પોસ્ટ⁴ ના બાંધકામ માટે 2009-11 દરમિયાન ₹ 73 કરોડ છુટા કર્યા હતા. 2009-19 દરમિયાન, ₹ 16 કરોડનો વપરાશ થયો હતો અને વણવપરાયેલા ₹ 57 કરોડના અનુદાનની ઓક્ટોબર 2019 માં સરકારના હિસાબમાં પરત ચૂકવણી કરવામાં આવી હતી.
- આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગે “શહેરી આરોગ્ય યોજના” હેઠળ 2011-12 દરમિયાન જાહેર આરોગ્યના અધિક નિયામક ને ₹ 50 કરોડ છુટા કર્યા હતા. 2011-19 દરમિયાન, ₹ 15 કરોડનો ઉપયોગ વેતન પર, ₹ 2.76 કરોડનો બાંધકામની પ્રવૃત્તિઓ પર અને ₹ 32.34 કરોડના વણવપરાયેલા અનુદાનની ઓક્ટોબર 2019 માં સરકારના હિસાબમાં પરત ચૂકવણી કરવામાં આવી હતી.

2.4.1.4 અંદાજપત્રમાં સમાવિષ્ટ નવી બાબતો/કાર્યની દરખાસ્તો નું અમલીકરણ

ઓડિટે વર્ષ 2017-18 અને 2018-19 માટેના અંદાજપત્રમાં આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ માટે સરકાર દ્વારા જાહેર કરવામાં આવેલી નવી બાબતો/દરખાસ્તોના અમલીકરણની સમીક્ષા કરી હતી. એવું ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે અંદાજપત્ર રજૂ કરતી વખતે

³ (i) જાહેર આરોગ્યના અધિક નિયામક, (ii) પરિવાર કલ્યાણના અધિક નિયામક, (iii) તબીબી શિક્ષણ અને સંશોધન ના અધિક નિયામક, (iv) તબીબી સેવાઓના અધિક નિયામક, (v) ખોરાક અને ઔષધ નિયંત્રણ વહીવટીતંત્રના કમિશનર, (vi) ઇન્ડિયન સિસ્ટમ ઓફ મેડીસીન એન્ડ હોમીયોપથી (આયુષ) ના નિયામક ની કચેરી (vii) કર્મચારી રાજ્ય વિમા યોજનાના નિયામક અને (viii) નાયબ સચિવ (રોડ)

⁴ 15,000 કરતાં વધારે વસતિવાળા વિસ્તારો માટે

જાહેર કરવામાં આવેલી વિવિધ નવી બાબતો/દરખાસ્તોનું અમલીકરણ કરવામાં આવ્યું ન હતું (ડિસેમ્બર 2019) અને પરિપૂર્ણ થયા વગર રહી હતી કોઠો 2.8 માં ની વિગતો મુજબ.

કોઠો 2.8: નવી બાબતો/શરૂઆતોના અમલીકરણની વિગતો

(₹ કરોડમાં)

અંદાજપત્રીય સદર	વર્ણન	અંદાજપત્રીય જોગવાઈ	બિન-અમલીકરણ માટેના કારણો
2017-18			
39.2210.01.110.01	હૃદયનું પ્રત્યારોપણ અને અન્ય જટીલ કટોકટીના કેસો માટે આઉટસોર્સિંગ દ્વારા એર એમ્બ્યુલન્સની જોગવાઈ	0.50	વહીવટી મંજૂરી અને નાણાકીય મંજૂરી જારી ન થવાના કારણે
96.2210.01.796.02	મોડાસા ખાતે જીલ્લા કક્ષાની જનરલ હોસ્પિટલ શરૂ કરવા માનવ સંસાધન ઉભા કરવા	1.25	
2018-19			
39.2210.01.110.01	તબીબી સેવો હેઠળ આરોગ્ય ક્ષેત્રમાં સંશોધન, તાલિમ અને નવપ્રયોગ માટે જોગવાઈ	0.50	વહીવટી મંજૂરી અને નાણાકીય મંજૂરી જારી ન થવાના કારણે
39.2210.05.105.09	સામાન્ય નર્સિંગ સ્કૂલોમાં નર્સિંગ ટ્યુટરોની નવી જગ્યાઓ ઉભી કરવી	1.70	ભરતીની પ્રક્રિયામાં વિલંબના કારણે.
39.2210.01.110.01	સીવીલ હોસ્પિટલ, અમદાવાદ ખાતે ગુજરાત પેરીનેટોલોજી ઇન્સ્ટીટ્યુટની સ્થાપના	1.00	વહીવટી મંજૂરી જારી ન થવાના કારણે
39.2210.01.001.01	સ્ટેટ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ ટોક્ષિકોલોજી એન્ડ રિસર્ચ સેન્ટર ની સ્થાપના	2.00	નિયંત્રણ અધિકારી દ્વારા સંસ્થાના સ્થાપના ન થવાના ચોક્કસ કારણો રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા.
95.2210.04.101.01	આયુષ થી આરોગ્ય (અનુસૂચિત જાતિ માટે) મેળો અને અન્ય જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન	0.50	આયુષ નિયામક દ્વારા કોઈ કારણો રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા..
96.2210.04.101.01	આયુષ થી આરોગ્ય (અનુસૂચિત જનજાતિ માટે) મેળો અને અન્ય જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન	0.50	
39.4210.03.101.42	ગુજરાત આયુર્વેદ વિકાસ મંડળના મકાનનું નવીનીકરણ	0.50	વહીવટી મંજૂરી જારી ન થવાના કારણે
39.4210.03.101.42	જુનાગઢ અને ઓઢવ ફાર્મસી માટે નવી મશાનરીની ખરીદી માટે જોગવાઈ	0.50	વહીવટી મંજૂરી જારી ન થવાના કારણે

સ્ત્રોત: વિભાગ દ્વારા પુરી પાડવામાં આવેલી માહિતી

વર્ષ 2018-19 માટેના અંદાજપત્રીય પ્રવચનમાં, 593 સબ-સેન્ટરો (SCs), 122 પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રો (PHCs) અને સાત સામુહિક આરોગ્ય કેન્દ્રો (CHCs) ના બાંધકામ માટે પણ ₹113.60 કરોડના અંદાજપત્રીય જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. આમ છતાં, ડિસેમ્બર 2019 ની સ્થિતિએ, 21 સબ-સેન્ટરો અને એક પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રનું બાંધકામ પૂર્ણ થયું છે જ્યારે 61 સબ-સેન્ટરો અને 42 પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રોનું બાંધકામ પ્રગતિમાં હતું. ₹113.60 કરોડની જોગવાઈમાંથી ₹18.72 કરોડનો (16 ટકા) ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો. સબ-સેન્ટરો અને પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રો અને સામુહિક આરોગ્ય કેન્દ્રોનું બાકીનું બાંધકામ જમીનનો પ્રશ્ન, અંદાજો મંજૂર ન થવા, ટેન્ડરના પ્રક્રિયા પૂર્ણ ન થવી અને આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ દ્વારા સબ-સેન્ટરો અને પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રોના બાંધકામની દરખાસ્તો પડતી મુકવી જેવા વિવિધ કારણોસર હાથ પર લેવામાં આવ્યું ન હતું.

2.4.1.5 અમલકર્તા એજન્સીઓ દ્વારા ભંડોળોનો ધીમો વપરાશ

આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ બાંધકામની પ્રવૃત્તિઓ યોજનાના અમલકર્તા એકમ (PIU) મારફત હાથ ધરે છે જ્યારે દવાઓ, તબીબી સાધનો અને આનુષંગિક વસ્તુઓની ખરીદી ગુજરાત તબીબી સેવા નિગમ લિમિટેડ (GMSCL), રાજ્યનું જાહેર ક્ષેત્રનો ઉપક્રમ (SPSU) મારફત કરે છે. જુદી જુદી જરૂરિયાતો પુરી કરવા માટે નિયંત્રણ અધિકારીઓ અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓ અનુસાર PIU/GMSCL ને ભંડોળ છુટ્ટ કરે છે.

2016-19 દરમિયાન, પાંચ⁵ નિયંત્રણ અધિકારીઓએ જુદી જુદી યોજનાઓ હેઠળ બાંધકામ/ નવીનીકરણની પ્રવૃત્તિઓ માટે PIU ને ₹3,535.39 કરોડ અને આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ હેઠળ તબીબી કોલેજો અને હોસ્પિટલોને દવાઓ અને સાધનો ખરીદીને પુરા પાડવા માટે GMSCL ને ₹1,485.67 કરોડ છુટ્ટા કર્યા હતા.

124 પરિયોજનાઓની બાબતમાં યોજનાના અમલકર્તા એકમ (PIU) દ્વારા સંબંધિત નિયંત્રણ અધિકારીઓને રજૂ કરવામાં આવેલા વપરાશી પ્રમાણપત્રોની ચકાસણીમાં જોવામાં આવ્યું હતું કે 2016-18 દરમિયાન ₹2,742.13 કરોડના ઉપલબ્ધ ભંડોળની સામે, PIU એ માત્ર ₹839.58 કરોડ (31 ટકા) નો વપરાશ કર્યો હતો. ઉપરાંત, આયુષના નિયામક અને તબીબી સેવાઓના અધિક નિયામકે 2016-18 દરમિયાન PIU ને આપેલા ભંડોળનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો ન હતો (ડિસેમ્બર 2019). એ જ રીતે, ₹1,622.71 કરોડ (₹137.04 કરોડની પાછલા વર્ષની સિલક સહિત) ના કુલ ઉપલબ્ધ ભંડોળના સામે GMSCL એ 2016-19 દરમિયાન માત્ર ₹820.11 કરોડ (51 ટકા) વાપર્યા હતા.

⁵ (i) અધિક નિયામક, જાહેર આરોગ્ય, (ii) તબીબી શિક્ષણ અને સંશોધનના અધિક નિયામક, (iii) તબીબી સેવોના અધિક નિયામક, (iv) ખોરાક અને ઔષધ નિયમન તંત્રના કમિશનર અને (v) ઇન્ડિયન સિસ્ટમ ઓફ મેડીસીન એન્ડ હોમીયોપથી ના નિયામક ની કચેરી (આયુષ)

2.4.2 અનુદાન નં. 77 ની સમીક્ષા -વેરાની વસૂલાતનો ખર્ચ (મહેસૂલ વિભાગ)

2.4.2.1 અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓથી વિચલન

અનુદાન નં. 77 ના મહેસૂલી સદર હેઠળ 2016-19 દરમિયાન કરવામાં આવેલી અંદાજપત્રીય જોગવાઈ અને કરવામાં આવેલા ખર્ચ કોઠી 2.9 માં આપવામાં અવ્યા છે.

કોઠી 2.9: અંદાજપત્રીય જોગવાઈઓથી વિચલન

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	મતપાત્ર/ બિન- મતપાત્ર	અંદાજપત્રીય જોગવાઈ			ખર્ચ	અધિક (+)/ બચત (-)	વણવપરાયેલી જોગવાઈની ટકાવારી
		મૂળ	પૂરક	કુલ			
મહેસૂલ							
2016-17	મતપાત્ર	288.83	15.44	304.27	235.60	(-)68.67	22.57
2017-18	મતપાત્ર	328.50	0.00	328.50	273.95	(-)54.55	16.61
2018-19	મતપાત્ર	305.15	0.00	305.15	283.66	(-)21.49	7.04

સ્ત્રોત: સંબંધિત વર્ષોના વિનિયોગ હિસાબો

મહેસૂલ વિભાગે 2016-17 દરમિયાન ₹ 68.67 કરોડની બચત માટે (i) જુદા જુદા સંવર્ગોની ખાલી જગ્યાઓ ન ભરવી, (ii) ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ સપ્લાઇઝ એન્ડ ડિસ્પોઝલ સાથે વીડીઓ કોન્ફરન્સ સિસ્ટમના કરારને આખરીરૂપ આપવામાં ન આવવું, (iii) ભંડોળ આપવાની ભાતમાં ફેરફાર, અને (iv) એજન્સીઓ દ્વારા સમયસર બિલો ન આપવા ને કારણભૂત ગણાવ્યા હતા.

વર્ષ 2017-18 અને 2018-19 માટે, મહેસૂલ વિભાગે ₹ 54.55 કરોડ અને ₹ 21.49 કરોડની બચત માટે (i) જુદા જુદા સંવર્ગોની ખાલી જગ્યાઓ ન ભરવી, (ii) સંકલિત જમીન વ્યવસ્થાપન પદ્ધતિ – યોજના હેઠળ ભારત સરકાર દ્વારા ભંડોળ છુટ્ટ ન કરવું, (iii) જંત્રીની સુધારવાની કામગીરીના મહેકમ માટે વહીવટી મંજૂરી ન મળવી, અને (iv) જુદી જુદી એજન્સીઓ દ્વારા સમયસર બિલો ન આપવા ને કારણભૂત ગણાવ્યા હતા.

2.4.2.2 વણવપરાયેલી સિલકોની પરત સોંપણી ન થવી

2016-19 દરમિયાન પગાર અને વેતનના હેતુથી 11⁶ જિલ્લા વિકાસ અધિકારીઓને (DDO) આપવામાં આવેલા સહાયક અનુદાનની પ્રતિક ચકાસણીમાં નીચે મુજબ જોવામાં આવ્યું હતું:

⁶ અમદાવાદ, બનાસકાંઠા, ભરૂચ, ગાંધીનગર, મહેસાણા, નર્મદા, પાટણ, રાજકોટ, સાબરકાંઠા, સુરેન્દ્રનગર અને સુરત

કોઠો 2.10: વણવપરાયેલી સિલકો

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	આવકો	ચૂકવણીઓ	વણવપરાયેલી સિલક
2016-17	3.74	3.14	0.60
2017-18	2.90	2.51	0.39
2018-19	4.36	3.18	1.18
	કુલ		2.17

સ્ત્રોત: રાજ્ય સરકારનો મહેસૂલ વિભાગ

કોઠામાંથી જોઈ શકાય છે કે વર્ષ દરમિયાન જિલ્લા વિકાસ અધિકારીઓ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી રકમની પૂરેપૂરી રકમના ચૂકવણી કારવામાં આવી ન હતી. જિલ્લા વિકાસ અધિકારીઓના 11 વ્યક્તિગત લેજર હિસાબોમાંથી સાત⁷ 2018-19 ના અંતે ₹ 2.17 કરોડની જમા સિલક દર્શાવતા હતા. આ અનુદાન વેતન અને ભથ્થાને પહોંચી વળવા માટે આપવામાં આવ્યું હતું. આથી, અનુદાનમાંથી થયેલી બચત, જો હોય તો, તેની વર્ષના અંતે પરત સોંપણી કરવાની હતી. આમ છતાં, સાત જિલ્લા વિકાસ અધિકારીઓમાંથી કોઈએ વણવપરાયેલી સિલકની સરકારના હિસાબમાં પરત સોંપણી કરી ન હતી અને તેમના વ્યક્તિગત લેજર હિસાબોમાં માં રાખી હતી.

2.4.3 ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવા માં ભંડોળોનું રોકાણ

નાણા વિભાગે તેના ઓક્ટોબર 2016 ના પરિપત્રથી રાજ્યમાં તમામ જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોને 10 દિવસની અંદર જરૂર ન હોય એવા ભંડોળનું ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવા (GSFS) માં રોકાણ કરવાની અને આવી થાપણો પર મળેલ વ્યાજ સરકારના હિસાબમાં મુખ્ય સદર 0049-વ્યાજની આવક હેઠળ જમા લેવાની સૂચના આપી હતી.

ઓડિટના ધ્યાન પર આવ્યું હતું કે પસંદ કરેલા બે વિભાગો (આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ અને મહેસૂલ) જુદી જુદી રાજ્ય અને કેન્દ્ર પુરસ્કૃત યોજનાઓના અમલીકરણ માટે તેમના તાબાની કચેરીઓ/મધ્યવર્તી એજન્સીઓને ભંડોળ છુટું કરતા આવ્યા છે જેઓ બદલામાં, સંપૂર્ણ અથવા વણવપરાયેલા ભંડોળનું GSFS માં રોકાણ કરતા હતા.

2010-19 દરમિયાન, આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગે ₹ 35.79 કરોડ (ત્રણ કેસોમાં) અને મહેસૂલ વિભાગે ₹ 299.31 કરોડનું (બે કેસોમાં) એમ એકંદરે ₹ 335.10 કરોડનું GSFS માં રોકાણ કર્યું હતું જે ન તો યોજનાની માર્ગદર્શિકા મુજબ રોકાણ કરવા માટે અધિકૃત હતું કે ન તો યોજનાઓની ધીમી પ્રગતિને ધ્યાને લેતાં મધ્યવર્તી એજન્સીઓ દ્વારા જરૂરી માનવામાં આવ્યું હતું. વિગતોનો સારાંશ કોઠો 2.11 માં છે.

⁷ અમદાવાદ, બનાસકાંઠા, ગાંધીનગર, પાટણ, રાજકોટ, સાબરકાંઠા અને સુરત

કોઠો 2.11: GSFS માં ભંડોળનું રોકાણ

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	યોજનાનું નામ	મધ્યવર્તી એજન્સી	અનુદાનની રકમ	અનુદાનની પ્રાપ્તિનું વર્ષ	વર્ષના અંતે GSFS માં સિલક	ઓડિટ અવલોકન
આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ						
1.	43 રાજ્યની આરોગ્ય યોજનાઓ (SHS)	SHS-ગુજરાત	42.59	2010-19	30.00	બાકીના ₹ 12.59 કરોડ SHS-ગુજરાત પાસે પડી રહ્યા હતા.
2.	ડેન્ટલ કોલેજનું પાયાનું માળખું ઉભું કરવું અને વેતન અને ભથ્થા	ગુજરાતની દાંતના આરોગ્યના શિક્ષણ અને સંશોધન માટેની સંસ્થા	5.00	2011-12	5.00	₹ પાંચ કરોડના પૂરેપૂરા અનુદાનનું રોકાણ GSFS માં કરવામાં આવ્યું હતું.
3.	રાજ્યમાં રાજ્ય ઔષધ નિયમનકારી પદ્ધતિને સુદ્રઢ કરવી	કમિશનર, ધોરાક અને ઔષધ નિયંત્રણ સત્તાધિકારી (F&DCA)	32.58	2017-19	0.79	ચોક્કસ વાહનની ખરીદી ન થવાથી (આ વસ્તુ સરકારના ઇ-માર્કેટપ્લેસ પોર્ટલ પર ઉપલબ્ધ ન હતી) ₹ 0.79 કરોડનું રોકાણ GSFS માં કરવામાં આવ્યું હતું.
મહેસૂલ વિભાગ						
4.	નેશનલ સાયકલોન રિસ્ક મિટિગેશન પ્રોગ્રામ	ગુજરાત રાજ્ય આપત્તિ વ્યવસ્થાપન સત્તામંડળ (GSDMA)	11.32	2015-17	11.32	₹ 11.32 કરોડના પૂરેપૂરા અનુદાનનું GSFS માં રોકાણ કરવામાં આવ્યું હતું.
5.	અન્ય સામાજીક સેવાઓ- કુદરતી આપત્તિ-આપત્તિ વ્યવસ્થાપન સત્તામંડળને સહાય માટે મૂડી જોગવાઈ (UDP-42)	GSDMA	287.99	2014-19	287.99	₹ 287.99 કરોડના પૂરેપૂરા અનુદાનનું GSFS માં રોકાણ કરવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે, યોજનાના માર્ગદર્શિકા અનુસાર આ રકમની સરકારના હિસાબમાં પરત સોંપણી કરવાની હતી..
		કુલ	379.48		335.10	

સ્ત્રોત: સંબંધિત વિભાગો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી માહિતી

2.5 આકસ્મિક ભંડોળમાંથી પેશગીઓ

ભારતના બંધારણની કલમ 267(2) અને 283(2) હેઠળની જોગવાઈઓ અનુસાર ગુજરાત આકસ્મિક નિધિ અધિનિયમ, 1960 હેઠળ રાજ્યના આકસ્મિક નિધિની રચના કરવામાં આવી છે. આ ભંડોળ એક અગ્રદાયના રૂપમાં હોય છે અને તેમાં ₹ 200 કરોડનો કોષ હોય છે. આ

ભંડોળમાંથી પેશગીઓ માત્ર અણધાર્યા અને કટોકટીના લક્ષણવાળા ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે આપવાની હોય છે જેને વિધાનસભા દ્વારા અધિકૃતિ સુધી મુલતવી રાખવાનું અનિચ્છનિય ગણી શકાય. આકસ્મિક ભંડોળમાંથી ઉપાડેલા ભંડોળને ત્યારબાદ પૂરક જોગવાઈઓ દ્વારા ભરપાઈ કરવામાં આવે છે.

2018-19 દરમિયાન, મહેસૂલ વિભાગે અનુદાન નં. 81 (મુખ્ય સદર-5475-અન્ય સામાન્ય આર્થિક સેવાઓ પર મૂડી જોગવાઈ) હેઠળ આકસ્મિક ભંડોળમાંથી ₹0.25 કરોડનો ખર્ચ કર્યો હતો જેની વર્ષ દરમિયાન ભરપાઈ કરવામાં આવી ન હતી.

2.6 સહાયક અનુદાનનું મૂડી ખર્ચ તરીકે ખોટું વર્ગીકરણ

સહાયક અનુદાનના હિસાબ અને વર્ગીકરણ અંગેના ભારતના સરકારી હિસાબી ધોરણો (IGAS)-2 નિયત કરે છે કે અનુદાન આપનાર દ્વારા અપાયેલ અનુદાનનું વર્ગીકરણ કોઈ પણ હેતુ માટે અનુદાન આપવામાં આવ્યું હોય એ ધ્યાનમાં લીધા સિવાય નાણાકીય પત્રકોમાં મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે હિસાબોમાં નોંધવામાં આવશે. માત્ર ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકની સલાહ અનુસાર ભારતના રાષ્ટ્રપતિએ વિશેષ રૂપે અધિકૃત કર્યા હોય એવા કિસ્સાઓમાં સરકારના નાણાકીય પત્રકોના હિસાબના મૂડી સદરમાં ઉધારી શકાય. ઉપરાંત, સરકારના હિસાબ નિયમો, 1990 નો નિયમ 30(1) જણાવે છે કે મૂડી વિભાગમાં કરવાના મૂડીગત પ્રકારના ખર્ચની વ્યાખ્યા વ્યાપક રીતે ભૌતિક સ્વરૂપની કાયમી નક્કર અસ્ક્યામતોમાં વધારો કરવાના આશયથી કરવામાં આવેલ ખર્ચ એ રીતે કરવી જોઈએ. ઉપરાંત, ગુજરાત રાજકોષીય જવાબદારી નિયમો, 2006 માટેના રાજકોષીય દર્શકોમાંના અનુમાનો “મોટી રોકડ સહાય” નો મહેસૂલ હિસાબના ખર્ચ તરીકે સમાવેશ કરવાનું પણ નિયત કરે છે.

2018-19 દરમિયાન, રાજ્ય રકારે બે⁸ વિભાગોને ₹11.01 કરોડના સહાયક અનુદાનની ચૂકવણી, કોઠા 2.12 માં આપેલા વિગતો પ્રમાણે IGAS2 ના ઉલ્લંઘન રૂપે મહેસૂલ સદરના બદલે ખર્ચના મૂડી સદરે કરવામાં આવી હતી.

કોઠો 2.12: મૂડી સદરો હેઠળ સહાયક અનુદાનનું ખોટું વર્ગીકરણ

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	વર્ગીકરણ-મુખ્ય સદર	સહાયક અનુદાન
1.	4059-જાહેર બાંધકામ માટે મૂડી જોગવાઈ	10.92
2.	4852- લોખંડ અને સ્ટીલ ઉદ્યોગ માટે મૂડી જોગવાઈ	0.09
	કુલ	11.01

સ્ત્રોત: વર્ષ 2018-19 માટેના રાજ્ય સરકારના નાણાકીય હિસાબો

નાણા વિભાગે અંદાજપત્રીય અંદાજોને આખરીરૂપ આપતી વખતે ખોટા વર્ગીકરણના મુદ્દાની ચકાસણી કરવા માટે અસરકારક પગલા લેવાની જરૂર છે.

⁸ ઉદ્યોગ અને ખાણ, માર્ગ અને મકાન